

ממתי אתה מדבר עם ח' ו-ע'? הבחירה במזרחיות ותהליך ההתמזרחות: חטיבת גולני כמקרה בוחן

דנה גרוסוירט קחטן

“אני יכול לספר לך למשל במלחמה, נהרג לי חבר מגולני. הלכתי לבקר את החיילים שלו שנפצעו. כשביקרתי את החיילים, אז הגעתי לחייל ג'ינג'י, נראה ממש ממש אשכנזי, פתאום התחיל לדבר, לפתוח את הפה שלו, אז הוא מדבר עם ח' ו-ע'. שבאו חברים שלו לבקר אותו, וההורים שלו נמצאים לידו, ההורים שלו ממש כזה אשכנזים ועדינים והכול, פתאום הוא אומר 'וואי, היה לי קשה אהו שרמוטה' במבטא כזה עם ח' ו-ע', אז אמא שלו אומרת לו, 'תגיד לי, מאיפה למדת לדבר ככה? וממתי אתה מדבר עם ח' ו-ע'?" (עילי, שירת בצנחנים)

ההנחה הרווחת היא שהחברה מתגמלת על מעבר מזהות מסומנת לזהות שנתפסת שקופה, ולכן הבחירה תהיה לעבור מהקבוצה האתנית, חסרת הפריבילגיות, אל הקבוצה הלא אתנית, הלא מסומנת, על מנת להתקבל על ידה ולזכות בפריבילגיות החברתיות (Goffman 1963; Kennedy 2001). עם זאת, בשנים האחרונות החלו חוקרים לזהות תופעה הפוכה — העדפה לשמור על הזהות האתנית, המסומנת, בין השאר כדי לאתגר את התפיסה הסטיגמטית של זהויות אלה.¹

המחקר על אתניות בישראל מתאפיין במגמה דומה. מרבית המחקרים גורסים כי המעבר יהיה מהקבוצה האתנית השולית אל הקבוצה ההגמונית, האשכנזית, בתהליך המכונה “השתכנונות”. אולם היו חוקרים אשר ביקשו לערער על הדיכוטומיה ההיררכית שבין מזרחיות

1 Storr 1999; Matsunaga 2007; Khanna and Johnson 2010

לאשכנזיות, וחשפו את האופן שבו האשכנזים ייצרו וייצגו את המזרחים ואת תהליך הבניית המזרחיות שלהם.² בהמשך למחקרים אלה היו חוקרים שבחנו את האשכנזיות במטרה לעמוד על היותה קבוצה אתנית (ראו למשל שדמי 2001; חינסקי 2002) ואת תהליך ההשתכנוות (ששון-לוי 2008; ששון-לוי ושושנה 2014). בשנים האחרונות החלו להתפרסם מחקרים על תהליך ה"התמזרחות", כלומר תהליך של אימוץ או שמירה של הזהות המזרחית (שגיב 2014). מאמר זה, המצטרף למחקר המתגבש על התמזרחות, בוחן כיצד המעבר לזהות המזרחית מבליט את מזרחיותם של המזרחים ומכשיר התנהגות מזרחית בקרב אשכנזים.

המאמר מבוסס על מחקר שנערך בקרב שתי חטיבות חי"ר (חיל רגלים) בצה"ל: חטיבת גולני וחטיבת הצנחנים. עצם היותו של הצבא גורם מרכזי בחברה בעיצוב הישראליות, בסוציאליזציה לתרבות הצבאית וברכישת זהויות חדשות הופך אותו לאתר חשוב לבחינה של תנועה בין זהויות ואתגור גבולות הזהות האתנית. הבחירה בשתי חטיבות אלו נעשתה הן בשל נקודות הדמיון ביניהן – בתהליך ההכשרה שלהן ובייעודן – והן בשל השוני התרבותי ביניהן. השוני התרבותי בין החטיבות מבוסס על מאפיינים אתניים: הדימוי של חטיבת גולני הוא מזרחי ושל חטיבת הצנחנים אשכנזי. המאמר מתמקד בחטיבת גולני במטרה לבחון את תהליכי ההתמזרחות בקרב החיילים המשרתים בחטיבה. מהמחקר עולה כי תהליך רכישת הזהות האתנית מבוסס על התרבות הארגונית של החטיבה, המעודדת את החיילים לאמץ את ההביטוס המזרחי. במילים אחרות, החיילים, שהם בעלי זהויות אתניות מגוונות, מגיעים לחטיבה וכחלק מתהליך הסוציאליזציה לחטיבה הם לומדים, מפנימים, מבצעים ובכך למעשה בוחרים לאמץ את התרבות המזרחית: המזרחים מקצינים את התרבות המזרחית שאתה הגיעו מהבית, ואילו האשכנזים לומדים הביטוס חדש, שונה מההביטוס שעליו גדלו. כדי לבחון את התהליך הזה, המאמר מתמקד בארבע פרקטיקות תרבות: לבוש, רעש, מוזיקה ודיבור. דרך אימוץ פרקטיקות אלה חיילי גולני לומדים ולמעשה מבצעים פרפורמנס של מזרחיות. טענתי היא כי הפרפורמנס המוקצן הזה, שזוכה במידה רבה לעידוד הצבא, פועל לשינוי הסטיגמטיזציה של המזרחיות כמזוהה עם התרבות הנמוכה דרך ערעור על הזהות ההגמונית וייצור זהות אלטרנטיבית.

לעבור או לא לעבור

התפיסה הסטיגמטית של זהויות אתניות הובילה לתהליך של "מעבר" (passing) בין זהויות. לטענת ארווינג גופמן (Goffman 1963), עיקרו של התהליך במעבר מהזהות המסומנת (האתנית, הגזעית, המינית) אל הזהות הנורמטיבית, בעלת הפריבילגיות. תהליך זה מאפשר ליחיד להשיל את הזהות הסטיגמטית באמצעות הסתרת מידע לגבי "העצמי האמיתי" שלו ולאמץ את הזהות המקובלת. מעבר כזה מאפשר ליחיד אשר נתפס כבעל זהות מתויגת ואולי אף מאיימת להשתחרר מן התיוג הזה (Renfrow 2004).

2 ראו למשל דהאן-קלב 2000; שוחט 2001; שנהב 2003; שטרית 2004.

גופמן דיבר בשנות השישים על מעבר בין גבולות חברתיים ברורים ומזהות שאינה רק סטיגמטית, אלא אף מאיימת; מחקרים מן העשורים האחרונים מציגים מעברים מסוג אחר ובוחרים את מגוון האסטרטגיות שבהן בוחר הפרט כדי להתמודד עם הסטיגמה.³ למשל, מעבר בחיי היומיום המתבסס על יחסי הגומלין בין האופן שבו היחיד תופס את עצמו לאופן שבו אחרים תופסים אותו (שם), או פרקטיקות שונות של גילוי והסתרה של חלקי מידע (Weitz 1990). מחקרים אלו מראים כי על אף השינויים שחלו בעשורים האחרונים בתפיסת האתנית והגזעית, שהובילו למשל לביטול חוקים גזעניים בארצות הברית ולאיסור על הפליה גזעית, התופעה של "כיסוי" הנראות ומעבר מזהות הנתפסת לא לגיטימית לזהות הדומיננטית הנתפסת כנורמטיבית ובעלת פריבילגיות עדיין מושלת בכיפה (Yoshino 2006). לפיכך ההנחה הרווחת היא כי לא-לבנים אשר יכולים "לעבור" (pass) כלבנים יבחרו בהכרח בזהות הלבנה כזהותם העיקרית ואף היחידה (Waters 1991).

גם בישראל ההנחה הרווחת היא שמתקיים תהליך של מעבר מזהויות הנתפסות כסטיגמטיות אל הזהות הנתפסת כדומיננטית והגמונית. בשנותיה הראשונות של המדינה התרחש התהליך בחסות מדיניות "כור ההיתוך". ההנחה הייתה שהמפגש בין הקבוצה ה"אתנית" לבין החברה ה"מודרנית" יוביל באופן בלתי נמנע את הקבוצה האתנית להכיר בנחיתות הנורמטיבית והפונקציונלית של זהותה ואופן התארגנותה, והיא תבחר להשתנות ולהיטמע בקבוצה ההגמונית (Eisenstadt 1986).

ואולם בניגוד לעמדה הרווחת בעולם ובישראל, שלפיה בני קבוצות אתניות/גזעיות לא-לבנות ישאפו לעבור ולהיטמע כלא-אתניים/גזעיים, כלבנים, יש מחקרים המצביעים דווקא על התופעה ההפוכה, על העדפה לעבור כאתני/גזעי, כלא-לבן. המחקרים הראשונים שזיהו את המגמה ההפוכה בארצות הברית הצביעו על שמירה על הזהות השחורה, לרוב כתוצאה של צבע עור אך גם בשל הפנמת המגבלות החברתיות, החוקיות והפוליטיות שהציבה מדיניות גזעית (Waters 1991).

מחקרים אחרים הראו כי יש מי שיכולים לעבור כלבנים, בעיקר בזכות הפנוטיפ שלהם, אך בוחרים להזדהות עם הזהות הלא-לבנה. מחקרה של דבי סטורס מעלה כי בניגוד לתפיסה הגזעית הדומיננטית הרואה בלבנות זהות עליונה ובוהויות הלא-לבנות זהויות "פגומות" (spoiled), טענת המרואיינות הייתה כי זהויות שלהן "פגומות" דווקא משום שאינן לא-לבנות באופן מלא ומפני שהן נראות לבנות מדי בשל הפנוטיפ שלהן (Storrs 1999). בחירה זו מאתגרת את התפיסה הנורמטיבית של הלבנות ורואה בה זהות מדכאת ומפלה המבוססת על דעה קדומה.

התנועה אל עבר השחור מתגלה אפוא לא רק כתוצר של פנוטיפ מתאים, אלא משום שהשחקנים עצמם פועלים ודורשים לעצמם זהות, ובכך לוקחים חלק בשינוי התפיסה של היחסים הגזעיים והפוליטיקה של הגזע (Khanna and Johnson 2010).

מחקרים נוספים בחנו את המעבר מקבוצה לא-לבנה אחת לאחרת. דוגמה לכך היא אימוץ התנהגות שחורה בקרב מהגרים פורטוריקנים, משום שהיא נתפסת בעיניהם ככזו שתספק להם את ההון התרבותי הנדרש כדי להיחשב עירוניים. עבור מהגרים אלה, להפוך לאמריקנים אין פירושו להפוך ללבן אלא דווקא לשחור (Ramos-Zayas 2007).

תנועה נוספת אל השחורות ניתן לראות במחקרים אשר בחנו את אימוץ סגנון מוזיקת ההיפ-הופ והתרבות השחורה הנלווית אליה בקרב לבנים, ואת האופן שבו סגנון מוזיקלי זה מפלס את דרכו אל עבר תרבות המיינסטרים. החוקרים טוענים כי כוחו של הסגנון טמון בחיבור שלו לרחובות ולהתנגדות התרבותית שהוא מציג (Rose 1994; Light 2004), וכי כל עוד ישנה הפנמה של הקודים המקובלים ניתן לעשות דברים בדרך השחורה גם בלי להיות שחור. כך השתרש הסגנון השחור בלא תלות בזהותו של המבצע (Kelley 2004). באופן זה ההתנהגות השחורה מקבלת קיום שחורג מצבע עור, כמו לבוש, שפה וסגנון, ואינו מצריך מאפיינים מהותיים כמו שיוך אתני, עדתי או גזעי.

המשותף למחקרים שהזכרתי הוא ערעור ואתגור הלבנות ואימוץ זהויות לא-לבנות כזהויות בעלות ערך חברתי. מחקרים על המעבר ועל הבחירה בשחורות מבקשים לשנות את הסטריאוטיפ של האתני/גזעי, שנתפס כבעל הון תרבותי נמוך ומאפיינים שליליים לעומת הסטטוס החברתי הגבוה והחיובי של הלבן; להפוך את הסטיגמטיזציה כך שהתנהגות אתנית/גזעית לא תיתפס כשלילית ובכך לזכות ביתרון שנחשב נחלתו של הלבן.

בישראל כמעט אין מחקרים אשר עוסקים בתהליך המקביל של אימוץ הזהות האתנית, הסטיגמטית ושימורה, ומעט המחקרים שנעשו אינם מערערים את הסטיגמטיזציה של הזהות האתנית. כך למשל, מחקרה של טליה שגיב (2014) על משפחות מעורבות אתנית מראה כי הנישואים המעורבים לא רק שאינם מערערים את החלוקה האתנית ואת ההיררכיה שבבסיס חלוקה זו אלא אף מגדילים את הפערים בין הקבוצות. נוסף על כך, שגיב טוענת כי "החברה הישראלית טרם השתחררה מתפיסה עדתית שיש בה ממד דיכוטומי, גם אם התפיסה מתרככת בהדרגה עם הזמן", ולפיכך אין קטגוריה שהיא "גם וגם" או "ישראלי חדש", אלא "צריך לבחור" (שם, 28). בהמשך למחקרים אלו אני מבקשת לבחון את תופעת ההתמזרחות בחברה בישראל. אך בניגוד למחקרים אלה ולמחקרים על השתכנונות, מטרתי היא לבחון את הבניית הזהות המזרחית.

בחינת תהליך ההתמזרחות בקרב אשכנזים ומזרחים במאמר זה מעלה כמה נקודות מרכזיות. ראשית, תהליך ההתמזרחות כולל הבניית זהות מזרחית מוקצנת ומוגזמת דרך פרפורמנס של פרקטיקות תרבותיות. שנית, ניתן לראות כי יש מי שהשירות בגולני הוא לו מפגש ראשון עם ההביטוס המזרחי ויש מי שמגיעים אחרי שגדלו על ההביטוס הזה; כך או כך, בשני המקרים הפרטים עוברים תהליך של התמזרחות לזהות המזרחית המוקצנת בגולני. עם זאת, בטרם אפנה לבחון ביסודיות את תהליך ההתמזרחות אציג את הקשר שבין אתניות לצבא, שהכרתו חיונית להבנת התהליך המתואר במאמר.

צבא ואתניות

הצבא, מעצם היותו גורם חיוני בהגדרת ישותה הפוליטית והריבונית של מדינת הלאום, קשור קשר הדוק לחברה. לפיכך יש חשיבות להימצאותן או להיעדרן של קבוצות שונות בצבא, למיקומן, וליכולת ההמרה של המיקום והכוח שנרכש בצבא למישור החברתי.

הצבא נתפס כגוף הפועל על בסיס רציונלי-פרופסיונלי, והקריטריון האוניברסלי שלו משמש מנגנון אפקטיבי ליצירת מחויבות, נאמנות ואינטגרציה חברתית בחברה המודרנית (Harries-Jenkins 1982). תכונות אלו אפשרו לו להדיר קבוצות אתניות שונות על בסיס טענה של אי-התאמה אובייקטיבית ועל בסיס הספק בדבר היכולת להיות "חיילים טובים" (Enloe 1980). לאחר מאבקים על הזכות להשתתף בצבא (Gropman 1997) הוא הפך לאתר לאינטגרציה חברתית, למאבק בהפליה, ליצירת קשרים חברתיים, לרכישת כישורים ויכולות ולשיפור השפה (Moskos and Butler 1996; Leal 2003), והשירות הצבאי החל לשמש "סביבה מגשרת" עבור קבוצות מיעוט באוכלוסייה (Jones 1985).

על פני הדברים נראה כי צבאות בעולם פתחו את שעריהם לקבוצות אתניות שונות, שילבו אותן ויצרו, לפחות בחלקם, מודל לחיקוי עבור מגזרים אחרים בחברה. ואולם חוקרים ביקורתיים טוענים כי הצבא פועל דווקא כמנגנון המרכיב בין קבוצות לאומיות, אתניות ומעמדיות שונות. מדינות רבות, בייחוד כאלה שיש בהן פיצולים אתניים רבים, עסוקות בשאלת שימור מעמדה של האליטה כחלק משימור הביטחון הפנימי לא פחות משהן עסוקות באיומים ביטחוניים חיצוניים (Enloe 1980). לפיכך, האליטה משתמשת שוב ושוב בקריטריון האתני ככלי לקבלת החלטות אם לגייס קבוצות מסוימות ולדחות אחרות.

בישראל, מאז קום המדינה סיפק השירות הצבאי את חוויית ה"ישראליות" לעולים החדשים. הצבא היה הגוף המדינתי הראשון שביצע גיוס כללי של כל הישראלים היהודים – ותיקים וחדשים כאחד (סבירסקי 1995). על פי המודל הקולקטיביסטי של "אומה במדים" מילא הצבא גם לא מעט תפקידים חוץ-צבאיים בבינוי האומה והיה מעורב בפרויקטים לאומיים שונים; בכך שימש הצבא, מעבר לתפקידו המוצהר כאחראי לביטחון המדינה, גם סוכן של תהליכי חברות ומודרניזציה (דרורי 2000; בן-אליעזר 2006).

ואולם לא הכול היו תמימי דעים בעניין זה. הראשון שערער על התפיסה שהצבא הוא מנגנון ליצירת אינטגרציה חברתית היה סמי סמוחה. לטענתו, מבנה הצבא משקף את האי-שוויון בחברה האזרחית ואת הדומיננטיות של האשכנזים, ועבור המזרחים הוא פועל כמנגנון הטמעה ולא ככור היתוך (סמוחה 1983; 1984). חוקרים ביקורתיים אחרים טענו כי הצבא משעתק את האי-שוויון ויוצר חלוקת עבודה אתנו-מעמדית. כך למשל, תפקיד הלוחם, שנתפס כביטוי מובהק של המעלה האזרחית, היה בר השגה בעיקר עבור אשכנזים (Levy 1998), ולעומת זאת, כשמזרחים שירתו ביחידות הקרביות הם נחשבו לחיילים טובים פחות (לוי 1996).

אמנם היום, שלא כבעבר, ניתן לראות מזרחים בתפקידים קרביים ובתפקידי קצונה בכירים, וחלקם אף מאיישים עמדות מפתח בשלטון. אולם מצב זה אינו מעיד על היעלמו של המרכיב

האתני בצבא, ולמעשה הצבא עדיין מאופיין בחלוקת עבודה אתנו-מעמדית. כך למשל, חיילים ששירתו בתפקידי צווארון לבן כגון מודיעין ומחשבים הם אשכנזים בני מעמד הביניים מערים גדולות, קיבוצים ומושבים, בוגרי בתי ספר עיוניים ובעלי תעודת בגרות; לעומתם, בתפקידי צווארון כחול כגון מכונאים, נשקים, נהגים וטכאים שירתו מזרחים או מהגרים מברית המועצות לשעבר מיישובי הפריפריה, בהם בוגרי בתי ספר מקצועיים וכאלה שאין להם תעודת בגרות (ששון-לוי 2006; Cohen 2008). באופן זה השירות הצבאי יכול להיות מקור למוביליות חברתית אך גם מקור לשעתוק חברתי, כך שמי ששירתו בצבא בתפקידים פשוטים יעברו באזרחות בעבודות של צווארון כחול, ולעומתם חיילים שהוצבו בתפקידים טכנולוגיים יזכו לאחר השחרור במשרות של צווארון לבן (Weede 1993; Levy 1998).

בשנים האחרונות התערער מעמדו של הצבא בחברה הישראלית עם התגברות הביקורות והמחאות שהפכו לחלק מהשיח החברתי ושבירת "המשוואה הרפובליקנית"⁴. אף על פי כן ניתן לראות כי תפקידו של הצבא כסוכן סוציאליזציה לא נפסק מעולם, וכי כל מתגייס עובר תהליך של סוציאליזציה לאידיאולוגיה ולתרבות הצבאית ולפיכך רוכש לא רק מקצוע אלא גם זהות (Swed and Butler 2015). בהמשך לכך אני מבקשת לטעון כי התרבות שהחיילים רוכשים בצבא היא תרבות אתנית. תהליך הסוציאליזציה בצבא, כפי שאראה בהמשך, הוא תהליך שבו החיילים לומדים ורוכשים לעצמם מלבד המקצוע והתפקיד הצבאי גם זהות אתנית. הבניית הזהות המזרחית – תהליך ה"התמזרחות" – מהווה בסיס לערעור ההיררכיה המוכרת: הפרפורמנס הקיצוני של ההביטוס המזרחי מאפשר לחיילי גולני לייצר אלטרנטיבה לזהות האשכנזית ההגמונית, לערער על הסטיגמטיזציה שנכפתה עליהם ולהציג את הזהות המזרחית כזהות לגיטימית בעלת ערך ופריבילגיות. חשוב לשים לב שהצבא עצמו ממלא תפקיד חשוב בתהליך הזה: הוא מעודד שימוש באתניות כדי לייצר זהות ייחודית לכל חטיבה, ובכך להגביר את ה"רעל" בקרב החיילים ולהעלות את המוטיבציה שלהם. באופן כזה הצבא מקדם את תהליך ההתמזרחות שבו נבנית זהות מזרחית שמבקשת לייצר אלטרנטיבה לגיטימית.

מתודולוגיה

המחקר מתמקד בשתי קבוצות: בחטיבת גולני ובחטיבת הצנחנים. הבחירה בחטיבות החי"ר גולני וצנחנים כזירות המחקר נעשתה הן בשל הדמיון בייעודן והן בשל השוני התרבותי שלהן. מצד הדמיון ביניהן, שתי החטיבות הן חטיבות חי"ר ששייכות לחילות הירוקים ומכשירות חיילים קרביים – לוחמים שתפקידם כרוך בעבודה פיזית והם עוסקים בלוחמת שטח ובפעילות מבצעית. מצד השוני, הגיוס לצנחנים כרוך בתהליך מיון, ואילו הגיוס לגולני הוא

4 המשוואה הרפובליקנית מבטאת את היחס בין הנכונות של פרטים וקבוצות לשרת בצבא לבין התגמולים השונים שבהם זוכים המשרתים בצבא כגון זכויות חברתיות, מעמדיות, פוליטיות וכלכליות. על שבירתה של המשוואה הרפובליקנית בישראל ראו לוי 2007.

על פי שיבוץ. חטיבת הצנחנים נתפסת כחטיבה יוקרתית בשל תהליך המיון וקורס הצניחה שעובר כל צנחן, ויש לה סממנים חיצוניים כגון כומתה אדומה, מדים שונים ונעלים חומות. גולני לעומת זאת נתפסת כחטיבה של העם, כמין "בית" שלכאורה פתוח לפני כל מי שרוצה לבוא. בעיניי, מה שעושה את שתי החטיבות לזירות ראויות למחקר הוא היריבות רבת-השנים ביניהן והתפיסות הסטריאוטיפיות הקיימות לגבי הזהות של כל קבוצה (קחטן 2010).

המחקר מתבסס על 60 ראיונות עומק שנערכו עם 30 חיילים קרביים מגולני ו-30 חיילים קרביים מהצנחנים, אשר שירתו כלוחמים בגרודים הקרביים. רוב המרואיינים סיימו את שירות החובה שלהם כשנה עד שלוש שנים קודם לכן. במחקר השתמשתי בשיטת הדגימה המכונה "כדור שלג". בשיטה זו המרואיינים הראשונים מאותרים בדרכים שונות, כגון קשרים אישיים של החוקרת, פרסום מודעה וכדומה, ואלה מסייעים ביצירת קשרים עם מרואיינים נוספים. הראיונות נערכו עם חיילים מקבוצות אתניות מגוונות. בקבוצת המרואיינים מגולני היו אחד-עשר ממוצא מזרחי, תשעה ממוצא אשכנזי, שמונה "מעורבים" ושניים ממוצא רוסי. שניים מהמרואיינים היו דתיים. בקבוצת המרואיינים מן הצנחנים היו שנים-עשר ממוצא אשכנזי, אחד-עשר ממוצא מזרחי, שישה "מעורבים" ומרואיין אחד ממוצא רוסי. לא עלה בידי להשיג נתונים סטטיסטיים של החלוקה האתנית ביחידות; עם זאת, בראיונות עם מפקדים (קצינים ומפקדים שאינם קצינים) שהיה להם חלק בתהליך המיון והחלוקה למחלקות השונות שאלתי על החלוקה האתנית בחטיבות. מתשובותיהם עולה כי בגולני יש ייצוג רב יותר של מזרחים ובצנחנים ייצוג רב של אשכנזים. יש לציין כי לגבי גולני, לעתים ציינו המפקדים את המעמד החברתי-כלכלי הנמוך שממנו מגיעים החיילים – מעמד שבחברה הישראלית עדיין מאפיין אחוז גבוה יותר של מזרחים.

יצוין כי בחטיבות אלו יש גם חיילים מקבוצות אתניות אחרות כגון אתיופים ודרוזים, אך לא ראייתי חיילים מקבוצות אלו (אף שהם הוזכרו מדי פעם בדברי המרואיינים).⁵ הבחירה להתמקד רק בזהויות האתניות הוותיקות בחברה הישראלית – אשכנזית ומזרחית – נובעת מתוך השיח התרבותי אשר מזהה את חטיבת גולני וחטיבת הצנחנים על פי קטגוריזציה אתנית זו. מובן שבחירה זו אין בה כדי להמעיט מחשיבותן ומהשפעתן של הזהויות והקבוצות האתניות האחרות, אך כיוון שהזהות האשכנזית והזהות המזרחית הן זהויות ותיקות שיש ביניהן יחסי כוח, המחקר עליהן יכול לסייע גם בהבנת קבוצות אחרות.

כל המרואיינים מגולני העידו שעברו תהליך של התמזרחות, מלבד שלושה חיילים: אחד מהם, מרואיין ממוצא רוסי, תיאר את השירות שלו ואת חטיבת גולני כצופה מהצר, והעיד שלא אימץ לעצמו את תרבות החטיבה; שני האחרים, חיילים ממוצא אשכנזי אשר הפכו למפקדים בגולני, תיארו מערכת יחסים מורכבת עם תרבות החטיבה, ששילבה בין ביטויי כבוד כלפיה לבין הימנעות מאימוצה המלא.

⁵ על קבוצות אתניות מגוונות בצבא ראו שכתאי 1999; לומסקי-פדר ורופפורט 2000; ברם 2007; Frisch 1993.

בתחילת כל ריאיון הוצגה לפני המרואיינים מטרת המחקר. לאחר מכן נשאל כל מרואיין "כיצד הגעת לחטיבה?" והתבקש לתאר את מהלך השירות. המטרה הייתה כפולה: לפתח עם החיילים שיחה פתוחה על הסיפור האישי של שירותם הצבאי בלי להעלות מיד את נושא האתניות, שהוא נושא טעון בחברה הישראלית; וללמוד על החטיבות לעומק. לאחר מכן נשאלו המרואיינים באופן ספציפי על מאפייני החטיבה שבה שירתו. בסוף הריאיון נתבקשו המרואיינים לתאר את זהותם האתנית כפי שהם תופסים אותה. רק בנקודה זו שאלתי באופן ישיר על אתניות בכלל ועל זהותו האתנית של החייל בפרט.

מאמר זה הוא חלק ממחקר רחב יותר שעסק גם בחטיבת הצנחנים (שם נבחן תהליך הבניית זהות ותרבות אשכנזית). לפיכך, לאורך המאמר מובאים גם ראיונות עם חיילי הצנחנים אשר התייחסו למאפייני חטיבת גולני והאירו באור נוסף את תהליך ההתמזרחות.

התרבות הארגונית של החטיבות: צבע ואתניות בגולני ובצנחנים

התרבות היא הזירה החברתית שבה מתנהלים מאבקים על ערכם של מוצרי התרבות, ולפיכך ייצור וצריכה של מוצרי תרבות הם גורם מרכזי לאי־שוויון חברתי (Bourdieu 1984; 1993). לכל סגנון חיים, מגדר, אתניות, מעמד וסטטוס חברתי יש הביטוס שונה. ההביטוס מקבל ביטוי בפרקטיקות שונות כגון דיבור, שפת גוף והעדפות תרבותיות, אשר הפעלתן במסגרת חיי היומיום מציבה את הפרט במיקום מעמדי מסוים, עם סגנון חיים שתואם אותו (Bourdieu 1990). הפעלתו של ההביטוס מייצרת מציאות היררכית (Bourdieu 1984); עם זאת, התכנים התרבותיים אינם קבועים אלא נזילים ומשתנים. השינוי הוא תוצר של מאבקים בין קבוצות על ההכרה בערכן התרבותי ובלגיטימיות התרבותית שלהן (Bourdieu 1990).

במהלך השירות הצבאי החיילים רוכשים כישורים, יכולות ותכונות המשמשים אותם גם לאחר השירות ולמעשה מהווים הון שניתן להמרה באזרחות (Swed and Butler 2015). נוסף על כך הצבא הוא אתר שבו נרכש הון תרבותי אשר גם הוא מופנם וזולג אל מחוץ למסגרת שבה נרכש. לטענתי, בצבא נרכש הון תרבותי אתני. כך, חיילים המגיעים לחטיבת גולני לומדים את התרבות המזרחית של החטיבה במהלך השירות ומפנימים אותה עד שלעתים היא הופכת להון תרבותי "מגופן" (embodied) — הון תרבותי המתורגם לתכונות אישיות עד שהוא נעשה חלק מהגוף — המקבל ביטוי גם מחוץ לגבולות הצבא והשירות הצבאי.

מהי תרבות ארגונית זו? מה הופך אותה לתרבות אתנית? מהו ההון התרבותי שהיא מקנה? את מי היא משרתת וכיצד? אלעד, חצי אשכנזי וחצי מזרחי מנהריה, ששירת כקצין בצנחנים, מציג את האופן שבו נתפסים חיילי הצנחנים וחיילי גולני ומחבר בין מאפייני החטיבה, מאפייני החיילים והמאפיינים האתניים:

אני לדוגמה שהייתי מפקד צוות הייתי בטוח שיהיה לי נורא קל, שכולם יהיו בלונדינים כאלה ויעשו מה שאני אגיד, וזה גם אנשים שרוצים להיות שם. כשאת מדמינת צנחן הוא בלונדיני עם עיניים כחולות וגולני הוא תימני כזה. זה מתבטא נורא במנטליות, צנחנים הולכים לפי החוקים,

למשל שמים גומיות בנעלים, וגולני נתפסים כאלה שעושים מה שהם רוצים, בלי גומיות, שמים פס על משטרה צבאית. את יודעת, "ערבים". זה מה שמאפיין את הצנחנים, שהם הולכים לפי החוקים, "יבשים" כאלה, לעומת גולני, שבועטים במוסכמות ועושים מה שהם רוצים.

ניתן לזהות שני שלבים בתהליך שמציג אלעד. בשלב הראשון הוא ממקם על פי הצבע את החייל הבלונדיני בצנחנים ואת החייל התימני בגולני. בשלב השני הוא מסיק מהצבע על ההתנהגות. הצנחן מסומן כבלונדיני ולפיכך הוא בעל גוון עור בהיר ומסמל את האשכנזי, לעומתו חייל גולני מסומן כתימני ולפיכך הוא בעל גוון עור כהה, מזוהה כמזרחי ומתויג כערבי. המראה מלווה בהתנהגות הנתפסת כמאפיינת כל אחת מהחטיבות; כך שבעוד התנהגות הצנחן הבלונדיני האשכנזי מאופיינת בסדר, במשמעת ובעמידה בכללים, ההתנהגות של חייל גולני התימני המזרחי מאופיינת באי-סדר, בחוסר משמעת ובאי-עמידה בכללים.

ואולם אין מדובר רק בהתנהגויות שונות; תיאור ההתנהגות של הצנחן מצייר תמונה של החייל ההגמוני, הנורמטיבי, הרצוי. לעומתו, התיאור של חייל גולני משקף את הדימוי ההפוך, של חייל הבעוט בדרישות ההגמוניות. ביטוי לכך ניתן לראות למשל בשימוש במונח "ערבי", שחיילי גולני עצמם אימצו להגדרת זהותם האתנית. למעשה הם לקחו את תווית המזרחיות שנכפתה על המזרחים, שנתפסה כנחותה וכבעייתית, ובמקום למחוק אותה כפי שהיה אפשר לצפות, הם אינם מוותרים עליה ואף מקצינים אותה בכך שהם מכנים את עצמם בשמו של האויב אשר נגדו הם נלחמים — ערבים — ומבטאים בכך הזדהות עם הערביות. עופר, אמו מזרחית ואביו אשכנזי, מירושלים, ששירת בגולני, מתאר סיטואציה שמחזקת את התפיסה הסטריאוטיפית של מאפייני החטיבות:

אני אתן לך דוגמה אחת שהיא, היא רעה אבל. אני זוכר, היה לי מ"כ אחד, הוא היה פשוט נאצי, הוא היה רע. ויום אחד בא [...] גרוסמן הזה מהקיבוץ ואני זוכר מה הוא עשה לו במסדר אחד. "יא צהוב, בוא לפה. אתה, עד שלא תצבע את הפנים שלך כל בוקר ותגיע אלי שחור, אני אקרע אותך". אני לא יכול להגיד לך שזה מה שהשפיע עליי, אבל שאתה רואה דוגמה כזאת עוד דוגמה ועוד דוגמה, אין ספק שבאיזשהו שלב גם בלא מודע אתה מתחיל לעצב לך איזשהו כיוון, שאתה אומר שחור זה טוב, ומזרחי להיות בצבא זה טוב.

עופר מציג בדבריו את הבסיס לתהליך ההתמזרחות. תהליך זה מתחיל בראש ובראשונה בדרישות החטיבה, אשר מניחה את הצבע השחור ואת מאפייני המזרחיות הקיצונית, "הערביות", כבסיס להשתייכות לחטיבה. כך, אין די בהכשרה המקצועית אשר הופכת את החייל ללוחם, אלא יש ללמוד ולאמץ גם את מאפייניה הייחודיים של החטיבה הלוחמת, במקרה זה של חטיבת גולני. הביטוי "צהוב" שהמ"כ משתמש בו משמש בצבא כינוי לאשכנזי. מאפייני הצהוב הם משמעת, סדר וציות. הצהוב נתפס כמי ששואף להישגיות ומצוינות, כ"חנון" אשר לא שואל שאלות, פועל בהתאם לכללים ועושה מה שאומרים לו. הצבע הצהוב וההתנהגות הנלווית לו נוגדים את מאפייני חטיבת גולני, ומי שמגיע אליה נדרש לאמץ את הצבע שלה וללמוד

את התרבות המזרחית-ערבית שלה על מנת להשתייך אליה. עופר מחזק אפוא את דבריו של אלעד לגבי האופי המזרחי של חטיבת גולני, ומוסיף לכך את הדרישה שהחטיבה דורשת מכל חייל שמבקש להשתייך אליה: לעבור תהליך של התמזרחות.

אימוץ דפוסי התנהגות של "ערבי" או של "צהוב" מאפשר למי שמבצע את הפרקטיקות הללו לגלם זהויות אתניות שונות. עופר מתאר תהליך של אתניזציה (Brubaker 2009), שבו האתניות משמשת כלי קוגניטיבי לזיהוי עצמי, להבנה של הסיטואציה ולהסבר של התנהגות. באופן זה האתניות היא פרקטיקה קוגניטיבית, עיקרון מארגן שבאמצעותו החיילים תופסים, מפרשים וממקמים את עצמם. המשחק בזהויות האתניות שמתואר כאן מאיר על האופן שבו אתניות, המשמשת עיקרון בסיסי שדרכו אנו תופסים את העולם, נוצרת ומשועתקת בתהליכים קוגניטיביים של פרשנות, הזדהות וייצוג. יתרה מזו, מדבריו של עופר עולה כי הדרישה לקיומן של הזויות האלה תלויה בשעתוק יומיומי שלהן באמצעות חשיבה, דיבור ומשחק, שפרטים רבים שותפים להם.

יש לציין כי במקרה של גולני אין מדובר באוסף של פרטים אקראיים אלא בקבוצה השותפה לתהליך של לימוד התרבות הארגונית של החטיבה אשר מחברתת באופן קולקטיבי את חייליה לתרבות המזרחית. כל אחד מהחיילים צמח בתוך מערכת תרבותית ולמד את ההביטוס שלה. בקרב החיילים שמגיעים לגולני יש שחווים המשכיות להביטוס שגדלו עליו בבית — ההביטוס המזרחי אשר דומה להביטוס של גולני, ויש שנדרשו ללמוד ולהפנים הביטוס חדש כדי שיוכלו להשתייך. עם זאת, גם בקרב חיילים שמגיעים עם ההביטוס המזרחי מהבית, כפי שעלה מראיונות עם מזרחים ועם מעורבים, עדיין יש מי שנדרש ללמוד את המזרחיות המוקצנת של גולני, שבאה לידי ביטוי באימוץ מאפיינים של הזהות הערבית, אי-ציות לכללי הצבא, חוסר משמעת, בלגן ורעש. על כך ארחיב בחלקים הבאים של המאמר.

עד כה הוצגה התרבות הארגונית של חטיבת גולני דרך עיניהם של החיילים, באופן שהרגיש כיצד התרבות האתנית נוצרת ומשועתקת דרך הפרפורמנס של החיילים. מצד אחד, הפרפורמנס הזה משקף פעולה חתרנית של החיילים המבקשים לערער את דמותו ההגמונית של החייל הקרבי ולהציע אלטרנטיבה מזרחית. מצד שני יש לזכור כי חטיבת גולני אינה פועלת במנותק מהארגון שאליו היא שייכת. את התרבות הארגונית של החטיבה יש להבין בהקשר הארגוני הרחב של הצבא, וכיוון שהוא בעל עניין אין להתעלם מחלקו בתהליך שתואר לעיל.

עמדתו של הצבא כלפי התהליך המתרחש בחטיבות יכולה אולי להפתיע: הוא אינו ממגר את ההתרסה וההתנגדות של חיילי גולני לתרבות הצבאית ואת יצירתה של תרבות ארגונית ייחודית, אלא דווקא משתף עמה פעולה ומעודד אותה. הסיבות לתמיכה הזאת נעוצות בצורך לייצר הבחנה בין חטיבות אשר הכשרתן ויעודן דומים — הבחנה תרבותית שתשמש בסיס להעלאת המורל וליצירת מוטיבציה, הזדהות, "רעל" ונכונות להקריב. כך, ההביטוס האתני המובחן של כל חטיבה, אשר משמש בגולני אמצעי לערעור הזהות ההגמונית של החייל הקרבי ולמתן לגיטימציה לזהות האתנית השולית, משרת בו בזמן גם את האינטרס הצבאי, כפי שתיאר זאת קצין בכיר בצנחנים:

אני חושב שבמקום ללכת לכיוון השני של להתערב ולהיות כאחת החטיבות צריך לעשות הרבה מאוד פעולות של להבדיל אותם. דרך אגב, לא בגלל הצנחנות של העניין. הצבא צריך את זה. הצבא צריך שתהיה לו חטיבה אחת גדולה שתהיה סמן ימני משמעותי כל הזמן. זאת אומרת, גם אם הקנאה, או התחרות, תיצור כל מיני אמירות וסכסוכים ומריבות וצרות עין, אז בסדר, אין מה לעשות. בשביל שזה יקדם את כל הצבא חייבים סמנים ימניים כל הזמן. אם הסמן הימני לא ברור, העסק יתחיל לרשדש.

הצבא אינו מעוניין אפוא בחטיבות זהות, ובתוך הצורך ביצירת הבדל נכנסת האתניות ככלי לייצור הבחנה בין החטיבות דרך הפרפורמנס של החיילים. טענתי היא שהמשמעות של ההבדלים האלה חורגת מגבולות המוטיבציה ויש לה משמעויות חברתיות, שכן יצירת ההבדלים בין החטיבות מבוססת על הבחנות אתניות בעלות משמעות והשפעה רבה בחברה הישראלית. לפיכך, בחינת תהליך ההתמזרחות חשוב לא רק בהקשר המקומי של השירות הצבאי אלא בהקשר החברתי הרחב. כעת אפנה להציג את תהליך ההתמזרחות. לשם כך אתמקד בארבע פרקטיקות של התמזרחות שעלו בגולני: לבוש, רעש, מוזיקה ודיבור.

פרקטיקות של התמזרחות

לבוש

אחד הסממנים הבולטים אשר מייחדים צבא ומסמנים באופן ברור ומידי את השייכות לארגון צבאי הם המדים. מבט ראשון, כללי, על הלבוש של החיילים הקרביים עשוי ליצור את הרושם שמדובר בקבוצה בעלת לבוש אחיד: מכנסי דגמ"ח ירוקים, חולצה ירוקה עם כיסים, נעליים צבאיות, והסממנים היחידים המבדילים בין החטיבות הם צבע הכומתה, הסיכה ותג היחידה. ואולם מבט מעמיק יותר מעלה שונות גדולה הרבה יותר בלבוש החיילים.

השוני בלבוש בין חטיבת הצנחנים לחטיבת גולני הוא בחלקו תוצר של הבדלים שהצבא מתייב ובחלקו תוצר של הבדלים שמייצרים החיילים עצמם. הצבא מעניק לצנחנים חולצה שונה — ירכית (חולצה בעלת גזרה הדוקה שיש ללבוש מחוץ למכנסיים ולחגורה את החגורה מעליה, לעומת החולצה הרחבה ה"רגילה" שיש להכניס אל תוך המכנסיים), כנפי צניחה, ונעליים חומות וכומתה אדומה — שני פריטים המיוחדים גם לחיילי יחידות העילית בצה"ל. המדים של חיילי גולני הם לכאורה מדים רגילים, אך הם לובשים אותם בסגנון המיוחד רק להם. ההתעלמות מדרישת הצבא לשים גומיות בשולי המכנסיים ("גומיות בנעליים"), שהוזכרה בציטוט של אלעד, היא למעשה חלק מקוד לבוש רחב יותר שחיילי גולני מאמצים לעצמם עם הגיעם לחטיבה, כפי שמסביר לירן, מזרחי, מיישוב ליד ירושלים ששירת בגולני:

גולני שהם יוצאים לבית כאילו, לא מרימים את הגומיות מעל הנעליים כמו שהרס"רים מבקשים, מורידים אותם למטה, הולכים עם מכנסיים בגזרה הכי נמוכה שיכולה להיות, מקצרים את החגורה

של הנשק, שישב פה, שתראי את הקת שלו, או "תלה סבכה" [הנשק תלוי על הכתף], זה כל מיני שטויות של גולני. ו... כל פעם שאת רואה צנחנים בתחנה המרכזית הם מדוגמים — אם זה לשים גומיות גבוהות, ואם זה הרצועה של הנשק ארוכה.

מאפייני הלבוש של חיילי גולני משקפים כאמור סגנון ייחודי, אך אי-עמידתם בכללי הלבוש מבטאת התנגדות לדימוי של החייל הקרבי ההגמוני, האשכנזי, המיוצג על ידי הצנחן. חיילי גולני מתפקדים כלוחמים בתוך המערכת הצבאית, אך בו בזמן תובעים לעצמם את הזהות המזרחית. מלבד ההתנגדות שמבטאת התנהגותם, חיילי גולני מייצרים דמות אחרת, אלטרנטיבית, לחייל הקרבי, שעדיין מהווה הן תפקיד מרכזי בצבא הישראלי והן מודל של גבריות הגמונית. בכך הם מבקשים לערער על ההיררכיה החברתית, ובאמצעות יצירת אלטרנטיבה מזרחית לדימוי החייל הקרבי האשכנזי להיאבק בסטיגמטיזציה של הזהות המזרחית ולתת לה לגיטימציה. נועם, אשכנזי מרעננה, ששירת בגולני כמפקד טירונים, מתאר את תהליך האימוץ של מאפייני הלבוש בגולני דווקא מתוך התנגדות אליו:

חיילים שלי עדיין הולכים בצורה שאני שונא עם מכנסיים כאילו עוד שנייה נופלים וחיילים שלי עדיין חושבים שזה יותר "קול" ללכת בלי גומיות ולא לעשות גלח"ץ [גילוח-צחצוח]. קול זה לא המילה, קול זה מילה של צהובים. לא יודע, המילה המקבילה שלהם. דיסקית הפוכה. הכול הם למדו אני לא יודע איפה, לחיילים שלי לא נתתי להם להסתכל על זה, כנראה הם באו עם זה מהבית, מהאח, משכן, שאמר להם שצריך ללכת עם המכנסיים למטה בגולני ושסור להוריד שרוולים. לא אהבתי את כל הדברים האלה ולא הקפדתי על הדברים האלה.

נועם מציג את דרישות הפרפורמנס של ההביטוס המזרחי בגולני, את האופן שבו יש להתלבש (ואף מרמז על האופן שבו יש לדבר, שיידון בהמשך). יתרה מזו, כמפקד בטירונות יש לו חלק בסוציאליזציה של החיילים לתרבות החטיבה. בשונה מהמוראיינים הקודמים נועם מציג התנגדות לתרבות החטיבה; הוא אינו מזדהה אֶתה וניכר שהוא מתקשה עם הדרישה לאמץ אותה. ואולם מדבריו ניתן ללמוד שני דברים מרכזיים על התהליך שעוברים החיילים בגולני: ראשית, המאפיינים המעורבים בתהליך הם מאפיינים נרכשים ולא מאפיינים אתניים מהותיים; ושנית, חלק מהחיילים שמגיעים לחטיבה באים מצוידים מראש בהביטוס המזרחי, בין שרכשו אותה בבית ובין שנחשפו אליו מבוגרי גולני בסביבתם הקרובה לפני השירות, כך שניתן לראות המשכיות. בהמשך דבריו נועם מוסיף ומספר על התהליך האישי המורכב שעבר מול הדרישה ללמוד ולאמץ את ההביטוס של גולני:

לא הייתי פראיר ולא הייתי חנון. תראי, גם על מ"כ חיילים רואים אם הוא חנון או לא. ולא הייתי חנון בכלל. לפעמים בהגזמה [...] בגלל המערכת אתה מנסה ללמד אותם שיש מערכת ויש היררכיה, אתה חייב להראות להם שגם לך נותנים פקודות ואם אתה מצפצף אפילו על חוק אחד שהם יודעים שזה חוק שהיית חייב לשמור עליו והם יודעים שעברת עליו, זה נותן להם לגיטימציה לעבור על חוק. ובדיעבד שאני חושב אחורה [אני מבין] שכאילו שיחקתי אותה גבר כזה בשביל לא להיות

החנון הצהוב. שהם יודעים שעכשיו אסור לי להעיר אותם באמצע הלילה בשביל להעניש אותם ועשיתי את זה בשביל לא להיות מ"כ צהוב.

עמרי, אשכנזי מקריית אונו ששירת כקצין בגולני, מוסיף על האופן שבו מאמצים החיילים את ההתנהגות בגולני:

לא חשבתי על זה, אין פה יותר מדי מה לחשוב, צהוב זה צנף (כינאי גנאי לצנחן) וזה לא מתאים בגולני, גולני אוהבים לשחק אותה עבריינים, להרגיש, שימי לב בהופעה של גולני, הופעה זה דבר מאוד חשוב בגולני שלומדים אותו: להוריד את המכנסיים למטה, נשק צמוד ב"תלה כתף", רק בכתף אחת, שזה נמוך, והדסקית, והזקן, ולא מתגלחים, ובלי גומיות. זה נורמה שמשתרשת. אתה מרגיש טוב, אתה יוצא הביתה, אתה גולנצ'יק, ככה אני צריך להיראות.

דבריהם של עמרי ונועם מראים עד כמה מרכזית וחשובה הדרישה לאמץ את נורמות הלבוש בגולני. נורמות אלו כאמור מנוגדות לדרישות הצבאיות, אך הן הכרחיות כדי להתקבל כחלק מהקבוצה. תהליך זה, כפי שהראיתי כאן, מציג דרישה אחידה מכל מי שמתגייסים לגולני לאמץ את ההביטוס של גולני. עם זאת, ניתן להבחין בין "נשאי" ההביטוס המזרחי לבין מי שאינם נשאים שלו ונתקלו בו בפעם הראשונה בצבא.

אורי שוורץ (2014), במאמרו על השתכנונות, טוען כי אתניות היא תיוג המשקף אי-התאמה לכאורה בין השיוך האתני לבין סגנון החיים המעמדי הנלווה אליו. השתכנונות, לדבריו, משמשת כינוי גנאי למי שנחשבים "בלתי אותנטיים" בגלל שייכותם האתנית. לפיכך, על פי שוורץ, העובדה שמישהו ממוצא מזרחי אמנם אינה מחייבת שהוא יגיע עם ההביטוס המזרחי, שכן ייתכן שהוא גדל על התרבות המערבית, אך הוא אינו נשא אותנטי של ההביטוס האשכנזי. ואולם נראה כי התהליך שלפנינו שונה מזה שמתאר שוורץ. ראשית, התמזרחות אינה כינוי גנאי המבטא היעדר אותנטיות כי אם דרישה לתהליך שמטרתו ליצור שייכות. שנית, אשכנזיות ומזרחיות, כפי שעולה מן הריאיון עם נועם ומראיונות נוספים, הן זהויות שברמה מסוימת ובאופנים מסוימים באים אֵתן מהבית, כך שההביטוס המזרחי או האשכנזי הוא במידה רבה הביטוס שנרכש בבית. עם זאת, התרבות בגולני משקפת תרבות מזרחית קיצונית שבאה לידי ביטוי באי-ציות לכללי הצבא בנוגע ללבוש, באימוץ מאפיינים מהזהות הערבית ובמאפיינים שאתיחס אליהם בהמשך כגון רעש ומוזיקה מזרחית "כבדה" ומוזיקה ערבית, ולפיכך גם בעלי ההביטוס המזרחי נדרשים ללמוד את התרבות הקיצונית.

רעש ושקט

אל הפרפורמנס של הלבוש בגולני מצטרפת הדרישה לייצר רעש. אהוד, מעורב מיישוב בצפון, ששירת בגולני, מתאר את הרעש שמאפיין את גולני:

הכי בלגן הכי רעש, פתאום בא המפקד סותם את הפה... ואצלנו זה... למה מי אתה, כאילו... תדבר, תגיד מה שאתה רוצה, אני לא מקשיב. גם אם אתה הכי ילד טוב, בגולני כן, עדיין זה גולני. [...] זה לא שלא היו אשכנזים, היו המון אשכנזים, ממש, היו קיבוצניקים, אבל אני לא יודע איך זה יוצא ככה גם, כל המחזור שלי והמחזור מעליי ומחזור מתחתי יש הרבה מזרחיים. אני לא יודע אם עושים את זה בכוונה. זה לא עניין שיש הרבה מזרחיים, יש הרבה ערסים מבחינת התנהגות, מבחינת איך שהם חיים בבית. כמו שמכירים, ערסים, אלה עם הג'ל ואלה עם השרשראות ועם האולטרה באוטו וזה.

הבלגן והרעש, מאפיינים מרכזיים של התרבות של גולני, יוצרים פרפורמנס אתני קיצוני. אבל מדוע דווקא רעש? השקט הוא מאפיין בולט של יחידות העילית בצבא, הנתפסות כ"צהובות". הרעש של גולני מבטא אפוא את היפוך דרישות הצבא. אפשר היה לצפות שהצבא יכחיד את הרעש שכן הוא מלווה בבלגן, באי-ציות ובחוסר משמעת; ואולם כפי שציינתי לעיל, לא רק שהצבא אינו ממגר את ההתנהגות הזאת, הוא אף נותן לה מקום ומאפשר לחיילי גולני לעצב ולשמר את המאפיין הזה של תרבותם – כמו גם מאפיינים אחרים – אף שהוא מנוגד לדרישות הצבא. הרעש משמש בחטיבת גולני אמצעי ליצירת מוטיבציה בקרב החיילים, בהיותו גורם מקשר היוצר שייכות ואת ה"רעל" הדרוש כדי למלא את התפקיד אשר לשמו התגייסו. לעומת דרישות הלבוש שבהן עסקתי לעיל, המגדירות את הפרפורמנס שהחייל נדרש לבצע על גופו, הדרישה לרעש שונה שכן היא משקפת פרפורמנס פנימי יותר, פרפורמנס שהחייל מאמץ אל תוכו כצורת התבטאות והתנהגות. תמיר, מזרחי מחיפה ששירת בגולני, מתייחס לדרישות ההתנהגות בחטיבה:

לפני שהגעתי לא ידעתי שזה ככה. בהתחלה הייתי בשוק, אבל לא רע, שוק שהגוף מרגיש לבד, פתאום אתה מתנהג אחרת, מדבר אחרת ושומע שירים שלא שמעת קודם. בהתנהגות זה הרבה פתיחות, קולניות, חברויות, לא נותנים קבוצות ופרטיות, תופסים את הבנאדם בכוח ומדביקים אותו צמוד שילמד, אי-אפשר להיעלם בתוך עצמך.

תמיר מתאר את האופי הפנימי של שינוי ההתנהגות כאשר הוא נדרש לאמץ התנהגות קיצונית של מבצע קולני, פתוח, חברתי, שאינו משאיר מקום לפרט. כיוון שהוא מזהה את עצמו כמזרחי הפתעתו מעוררת תמיהה, אך נראה שהיא נובעת מהעובדה שלא ציפה לכך ולא מכך שהתרבות שהוא פגש בחטיבה אינה מוכרת לו. דבריו בהמשך הריאיון מחזקים את ההנחה שאין מדובר ברכישה מאוחרת של ההביטוס המזרחי (שוורץ 2014), שכן כבר בילדותו נחשף לתרבות זו וגדל עליה:

אני גדלתי בבית שהוא יחסית די בלגן, אמא שלי מבית שאן ואבא שלי מעפולה, אבל ילד טוב כזה, למד מוקדם, היה מהנדס, התחתן מאוחר, אוהב שקט. אמא שלי הפוך, גננת, קולנית, יש לה מה להגיד על כל דבר. יש לי קצת מהכול. אמא שלי דתייה ואבא שלי לא. או מהתחלה היה לי מהכול, היה לי "וואחשיות", זה בכל זאת עפולה, שמעתי הרבה סוגי מוזיקה, אבל אף פעם לא זרם חברתי חזק כמו בגולני.

נראה אפוא כי "השוק" שמתאר תמיר במפגש עם התרבות של גולני מתייחס לעוצמה, לרעש ולהקצנה של התרבות המזרחית, וכן לאינטנסיביות של תהליך ההתמזרחות בחטיבה. דבריו מעלים את הממשות הסוציולוגית של האתניות שרכש בבית: אף ששני הוריו מזרחים, בבית הוא ספג הן את ההביטוס המזרחי (מאמו) והן את האשכנזי (מאביו). אמיתי, אשכנזי מבית אל ששירת בגולני מוסיף את נקודת המבט של האשכנזי שנדרש לעבור התמזרחות בגולני:

מי שמגיע ממקום טיפה שונה אז הוא צריך להוכיח שהוא בחבר'ה והוא צריך להתנהג כמו שמצופה מגולנצ'יק, ברעש, בלגן, בדיבור, בלבוש. גם למי שלא מתנהג בדיוק יש הערכה, הוא לא חייב להתנהג כמו ערבי, אבל יש לו אופי חזק. אם מישהו מוכיח את עצמו בתרגילים ומשקיע, אז ייסלח לו אם הוא לא בדיוק מכיר שירים של זוהר ארגוב, זה המבחן האמיתי בסוף. המבחן הוא יותר בהשקעה שלך בחברים מאשר באופי שלך, למרות שראיתי גם חבר'ה שנתנו את הנשמה וכלל זאת סבלו על רקע זה שהם צהובים.

אמיתי מציג את המורכבות של תהליך הבניית הזהות החדשה. לחטיבה יש דרישות ברורות שאינן קשורות רק להיבט המבצעי והמקצועי, אלא להיבט התרבותי. מי שאינו מפנים את התרבות של גולני עלול למצוא את עצמו בחוץ, "אאוטסיידר". אמיתי נע בין דרישות ההתנהגות בגולני לבין הגמישות או המשא ומתן בתהליך אימוץ התרבות. אך בתנועה שהוא מתאר ניתן להבחין כי בסופו של דבר הדרישה לפרפורמנס מזרחי-ערבי בגולני חזקה ומרכזית לא פחות מהדרישה הצבאית המקצועית.

מוזיקה

המוזיקה היא כלי תרבותי חשוב בהבניית הקולקטיב, והיא משמשת כמערכת של ייצוג סימבולי (Slobin 1993). ככזו היא מהווה נדבך נוסף בתהליך ההתמזרחות – כפי שכבר נרמז בדבריהם של תמיר ואמיתי. רונן, אשכנזי מירושלים ששירת בגולני, מתאר את הסגנון המוזיקלי שמאפיין את חטיבת גולני ואת תהליך הסוציאליזציה למוזיקה:

בגולני שומעים מזרחית. מזרחית כבדה. בכי. באמת. אני יודע שאני נשמע קצת... גם אני וחברים שלי האשכנזים... זה חודר עמוק. אתה בא הביתה ופתאום יש עמיר בניון, עמיר בניון זה יענו הכי קליל. אתה שומע את זה בבית, חברים שלי [אומרים לי] ווי, יא גולנצ'יק. וזה נכון. זה בכי. מוזיקת בכי כבדה. אני באתי עם מוזיקה מאבא שלי, רוק קלאסי ישן [...] לא הייתי מקשיב למזרחי לפני זה [...] עקרונית די לפי איך שיוצא. זאת אומרת רגילים כזה, מה שיוצא ברדיו.

דבריו של רונן מציגים מגוון היבטים של תהליך הלמידה של ההביטוס המזרחי. התרבות הופכת לחלק ממנו כך שהיא מקבלת ביטוי בשדות נוספים, שונים מהשרדה שבו נלמדה. דבריו משקפים מחד גיסא התנגשות בין השדות, ומאידך גיסא אימוץ של ההביטוס החדש וגלישה

שלו אל שדות אחרים. כמו כן, דבריו מבטאים את הפרפורמנס הקיצוני של התרבות הזאת, שכן הוא מתאר מוזיקה מזרחית "כבדה", שונה לחלוטין מהמוזיקה ה"רגילה" שעליה גדל. בכך דבריו מדגישים פעם נוספת את ההבחנה בין השדות, אך בו בזמן גם את האפשרויות של החדירה והערבוב ביניהם.

ביטוי נוסף לתהליך הסוציאליזציה האינטנסיבי לסגנון המוזיקלי המזרחי בגולני בא לידי ביטוי בדבריו של אהוד, מעורב מיישוב בצפון ששירת בגולני:

אצלנו [בגולני] תמיד היו שומעים כורדית ומזרחית, ממש בכי. כשאני הייתי צעיר זה היה עשרים וארבע שעות דולקת המערכת. [...] היית הולך לישון עם זה גם אם זה היה שעה של שינה. אתה הולך לישון עם השירים האלה, אתה מדקלם סתם את השירים האלה, אתה מגיע הביתה אתה שר את השירים האלה. אתה בכלל לא יודע מי שר אותם. כל היום אתה שומע את המזרחית וכל היום שומע בכי.

אלי, אשכנזי מירושלים ששירת בגולני, מספר על מורכבות תהליך רכישת הסגנון המוזיקלי החדש:

אני זוכר שאצלנו בגולני תמיד אך ורק מזרחית, שהיה לי מאוד קשה עם זה אבל נכנסתי [...] ידעתי שזה או שאני משתגע או שאני מנסה להסדר עם זה ואיכשהו הסתדרתי עם זה, אבל באמת, שלוש שנים שמעתי המון מזרחית. [...] אחרי שהשתחררתי עדיין אם פתאום ברדיו יהיה איזה שיר מזרחי, אז אני אקח את זה הרבה יותר בסימפטיות. לפני שהתגייסתי ברור שהייתי מכבה את הרדיו, מעביר תחנה, אבל היום אם אני שומע את זה אז דווקא בכיף, ואפילו אני שמח לפעמים לשמוע מוזיקה כזאתי.

אלי ורונן מתארים שניהם חשיפה לסגנון מוזיקלי חדש, שכן כאשכנזים הם לא גדלו על הסגנון הזה. בניגוד לרונן, אלי מתאר תהליך לא קל שבו הוא נדרש לפתח סובלנות כלפי המוזיקה המזרחית, וניכר שהוא עבר תהליך עמוק של שינוי. אמנם גם לאחר השינוי הוא לא צורך את המוזיקה הזאת, אך הוא כבר לא סולד ממנה כבעבר וניכר שהוא אפילו שמח ונהנה לשמוע אותה.

סגנון המוזיקה המזרחי שמאמץ אלי בעל כורחו, והשפעתו שניכרת בשיא עוצמתה במהלך השירות הצבאי, אינם נעלמים לגמרי עם השחרור וניתן לראות שרידים שלהם, כך שמתוך הזהות המזרחית שאלי רכש בצבא נשארים מרכיבים בחיי היומיום שלו לאחר השירות הצבאי.

חיתוך דיבור

אל נורמות הלבוש, הדרישה לרעש והסגנון המוזיקלי נוספת הדרישה לאמץ סגנון דיבור הנחשב למזרחי. על פי רוב, שני העיצורים הגרוניים ח' ו-ע' נהגים בפי מזרחים בצורה מודגשת; לפיכך הגייה גרונית שלהם משמשת אמצעי לתיוג למזרחיות. עילי, מזרחי ששירת בצנחנים, שדבריו הובאו בפתח המאמר, מעיר שסגנון הדיבור המדגיש את העיצורים הגרוניים בשילוב קלילות ("וואי, היה לי קשה אחר שרמוטה") אינו תואם את הפנוטיפ ואת השייכות האתנית

של החייל הג'ינג'י ("ההורים שלו ממש כזה אשכנזים ועדינים והכול [...] אז אמא שלו אומרת לו, תגיד לי, מאיפה למדת לדבר ככה? וממתי אתה מדבר עם ח' ורע'?""). דוגמה זו מיטיבה לשקף את ההבדל בין עולמות והביטוסים שונים (ההורים של החייל הפצוע והחברים שבאו לבקר אותו בבית החולים) הנפגשים בסיטואציה משותפת שמאלצת את החייל להחליט איזה הביטוס להפעיל. הדובר משתמש באסטרטגיה של "גילוי סלקטיבי" (selective disclosure) (Khanna and Johnson 2010) בכך שהוא חושף זהות אתנית מסוימת בפני אנשים שונים. ואולם בעוד קנא וג'ונסון שייכו אסטרטגיה זו לאנשים ממוצא מעורב אשר יכולים לבחור מבין הזהויות האתניות שברשותם, הדובר שלפנינו הוא אשכנזי אשר הפנים שתי מערכות של הון תרבותי — אחת שהוקנתה לו בשנות ילדותו ואחת שרכש במהלך השירות הצבאי. הבחירה בהביטוס אמנם אינה חופשית לגמרי והיא תלויה בהבנת הסיטואציה והדרישות החברתיות, אך ניתן לראות כאן שני תהליכים חשובים: רכישה של הון תרבותי נוסף, הפנמתו והפיכתו לטבעי; וזליגה של ההביטוס משדה אחד לשדה אחר.

דבריו של אלי, אשכנזי מירושלים ששירת בגולני, ממחישים את האופן שבו ההביטוס שנלמד בצבא מופנם והופך להיות מגופן:

אני חושב שמאוד השתנית בשלוש שנים האלה בקטע הזה. אני יודע שאם בן אדם היה בא ומדבר אתי לפני שהתגייסתי והיה נגיד עולה העניין הערתי, אז לא היו שואלים אותי בכלל מה העדה שלי, כי היה ברור לכולם שאני אשכנזי. והיום, אחרי השלוש שנים האלה בגולני, תמיד אנשים חושבים שאני מין חצי-חצי כזה תמיד. אני לא שואל למה כי אני חושב שאני יודע. כי אני חושב שהשלוש שנים שמה עשו את העבודה, זאת אומרת אין מה לעשות, ברגע שאתה חשוף לכל כך הרבה מוזיקה מזרחית ול... לסלנג הזה של הדיבור, אז הדברים מתבטאים כך ומשהו עובר אני חושב. זאת אומרת אם הייתי עושה שש שנים בצבא, כבר היו באים אליי ואומרים אתה מרוקאי מכל הכיוונים.

דבריו של אלי מרמזים על כך שהמאפיין הראשון שלפיו נקבע המוצא הוא צבע העור. בעקבות ההצטרפות לגולני ניכר שינוי באופן הדיבור שלו, עד כדי כך שאנשים מתייגים אותו לא כאשכנזי מלא למרות מראהו האשכנזי המובהק. אלי הוא דוגמה למי שהגיע לחטיבה עם הון תרבותי אשכנזי, ובמהלך השירות למד והפנים את התרבות המזרחית עד שהפכה לו לטבע שני. ביטוי נוסף להתאמת חיתוך הדיבור עולה אצל אמיתי, אשכנזי מבית אל ששירת בגולני שדבריו צוטטו לעיל:

למשל במוזיקה זה משהו ששולט ובסגנון דיבור ובסלנג וב'ח' ורע'. חבר'ה מזרחים מרגישים בבית. [אם אתה אשכנזי] אתה צריך להתאים את עצמך לתרבות. ברגע שאתה מקבל את צורת ההגייה של המילים אתה צריך לדחוף את ה'ח' ורע' גם איפה שלא צריך, זה גם חלק מהעניין של שכונתיות, לדבר בכל מיני ביטויי סלנג כאלה, מילים שמתלווה להן עגה ערבית.

אמיתי מחבר בין מוצא להביטוס. לטענתו, האשכנזים צריכים ללמוד תרבות חדשה ולהפנימה כדי להרגיש בבית, שכן ההנחה המשתמעת מדבריו היא שלאשכנזים הביטוס שונה. מי שמגיעים

לגולני מצוידים בתרבות המזרחית – מזרחים ומעורבים – עוברים תהליך פשוט יותר, שכן יש להם הבסיס הנחוץ ולכל היותר הם נדרשים להקצין אותו. עבור האשכנזים תהליך ההתמזרחות מורכב יותר, שכן המשמעות עבורם אינה רק הקצנה אלא למידה והפנמה שלו.

סיכום

בלב המאמר ניצבת תופעה שכמעט לא נחקרה בחברה הישראלית – תהליך ההתמזרחות שמתקיים בתוך מוסד המסמל את הישראליות אולי יותר מכל מוסד אחר במדינה. בתהליך ההתמזרחות רוכשים החיילים הביטוס של הזהות האתנית שנתפסה במשך שנים כזהות שולית וסטיגמטית. מצב זה מעורר כמה שאלות: מהם התנאים לתהליך ההתמזרחות? האם תהליך ההתמזרחות שבו נרכש הביטוס המזרחי בתוך הצבא יש בו כדי לערער את מבנה הכוח של היחסים האתניים בחברה הישראלית, או שמדובר בתהליך מקומי בלבד? האם הזירה הצבאית היא זירה ייחודית שתהליך ההתמזרחות מתרחש בה או שניתן לצפות לתהליך ההתמזרחות גם באתרים והקשרים נוספים? והאם נוכל לצפות לגלישה של ההון האתנו-תרבותי שנרכש בצבא מעבר לצבא ולשירות הצבאי, ומה תהיה ההשפעה של גלישה זו?

בעוד חיילי הצנחנים משקפים את הזהות הדומיננטית וה"רצויה", חיילי גולני אינם מנסים להידמות להם ולאמץ זהות זו. בכך שהם לומדים את התרבות הארגונית האתנית של החטיבה ופועלים על פי דפוסי התנהגות וסכמות קוגניטיביות המשקפות את התרבות המזרחית, לעתים אף באופן מוקצן, חיילי גולני למעשה מאתגרים את הזהות ההגמונית, האשכנזית. בתהליך זה מבקשים חיילי גולני לייצר אלטרנטיבה לדימוי של החייל הקרבי. הם אינם מבקשים להיות כמו הצנחנים אך הם בהחלט רוצים להיות חיילים קרביים. דרך הבניה של זהות אלטרנטיבית לזהות ההגמונית והרצון להוות דמות חשובה בתוך מוסד מרכזי בחברה הישראלית, לתהליך ההתמזרחות של חיילי גולני יש פוטנציאל לא רק של התנגדות אלא גם של ערעור הסטיגמטיזציה של הזהות המזרחית.

תהליך ההתמזרחות כולל את כל הקבוצות האתניות המשרתות בגולני – מגוון עשיר המשקף את המגוון בחברה הישראלית הרחבה. עם זאת, מאמר זה התמקד בשתי קבוצות אתניות בלבד – אשכנזים ומזרחים – אשר כפי שהראיתי לאורך המאמר שתיהן עוברות תהליך של התמזרחות. האשכנזים לומדים הביטוס חדש, שכפי שהעידו הוא שונה מהביטוס שלמדו בילדותם. אך תהליך הסוציאליזציה להביטוס המזרחי של גולני מתרחש גם בקרב המזרחים, שהעידו כי הביטוס המזרחי היה חלק מהווייתם שלפני הגיוס במידה זו או אחרת. הביטוס המזרחי של גולני דורש פרפורמנס מזרחי קיצוני שבא לידי ביטוי בפרקטיקות התרבות השונות, כגון דיבור מוקצן, קולניות, האזנה למוזיקה מזרחית כבדה ורישול מוקפד בלבוש – פרקטיקות אשר מבטאות בלגן, חוסר משמעות ואי-ציות לכללים.

לכאורה היה אפשר לצפות שהצבא ימגר התנהגות שחורגת באופן כה בוטה מהדרישות הבסיסיות ביותר שלו – ציות ומשמעת. עם זאת, בארגון אשר מורכב מכמה חטיבות חי"ר

בעלות הכשרה וייעוד דומים, ההבחנה ביניהן והדגשת הייחודיות של כל חטיבה חיוניות למורל ולמוטיבציה של חייליהן. לפיכך, הצבא לא רק שאינו עוקר מן השורש התנהגות קיצונית זו של חיילי גולני אלא למעשה הוא מעודד אותה, שכן יש לה חלק חשוב בחיזוק הגבריות וביצירת ה"רעל" אשר מניע את החיילים.

מחקרים אשר עסקו באימוץ התרבות האתנית השולית הראו כי אימוץ ההון התרבותי של הקבוצה השולית נעשה כאשר השחקנים בזירה סבורים שיש בכוחו להקנות להם את ההביטוס הנדרש כדי להשתייך לסביבה שבה הם נמצאים, ולפיכך ההביטוס שיאמצו הוא תלוי מקום והקשר. כך למשל, מהגרים פורטוריקנים בארצות הברית יאמצו את התרבות השחורה משום שזו תספק להם את ההון התרבותי הנדרש כדי להיחשב עירוניים בסביבתם העירונית (Ramos-Zayas 2007), ואפרו-אמריקנים יקצינו את התרבות השחורה ויבצעו פרפורמנס של פרקטיקות שחורות מסוימות באופן מסוים על מנת שיזכו לסטטוס "אותנטי", אשר יקנה להם שייכות לקבוצה השחורה (Carter 2003). כך עולה גם ממחקר זה, אשר מראה שאימוץ ההביטוס המזרחי בידי מי שמשרתים בחטיבת גולני הכרחי על מנת להתקבל ולהשתייך.

המהגרים במחקרה של אנה ראמוס-זיאס מבקשים להשתייך לסביבה עירונית ספציפית, אך החוקרת אינה עוסקת בשאלה אם ההביטוס השחור יועיל להם גם בסביבות אחרות. ממחקרה של פרודנס קרטור עולה כי אפרו-אמריקנים מבינים שכדי לזכות במוביליות עליהם לבצע פרפורמנס של התרבות הדומיננטית, הלבנה, כך שלמעשה הם מבצעים פרפורמנס שונה באתרים שונים בהתאם להבנתם את ההביטוס הנדרש ואת התמורה המתקבלת מהפרפורמנס שלו. נשאלת השאלה אפוא, האם יש בכך כדי לערער את מבנה יחסי הכוחות האתניים בהקשר הרחב יותר? או האם יש כאן הון תרבותי מקומי בלבד? בשונה ממחקריהן של ראמוס-זיאס וקרטור, שמציגים פרפורמנס מקומי ומעבר בין הביטוסים שונים בהתאם לסיטואציה, ומכל מקום אינם מאתגרים את ההיררכיות הקיימות ואינם חורגים מההקשר המקומי או מפרפורמנס של ההביטוס הנדרש לסיטואציה המיועדת לו, מחקר זה מעלה שני גורמים נוספים המרמזים על הפוטנציאל של ההתמזרחות לחרוג מההקשר המקומי ולאתגר את ההיררכיות הקיימות: ראשית, טיבה של הסביבה. הצבא הוא שדה מרכזי ובעל השפעה בחברה הישראלית, ולפיכך לתהליכים המתרחשים בו יש פוטנציאל להשפיע על התהליכים המתרחשים בחברה. ושנית, במחקר זה נוסף שחקן שלא נכח במחקרים שנזכרו לעיל – האשכנזי, בעל הזהות ההגמונית, הלא מסומנת, אשר עובר תהליך של התמזרחות. כך שלא רק השחור, המזרחי, האתני עובר תהליך שבו הוא לומד את ההון התרבותי הדומיננטי, אלא בעל ההון הדומיננטי לומד את ההביטוס של הקבוצה השולית.

חטיבת גולני משמשת דוגמה לכך שגם לקבוצת השוליים יש סטנדרטים משלה וסל של נורמות שהן אוטונומיות ונפרדות מאלה של הקבוצה הדומיננטית. יתרה מזו, סטנדרטים ונורמות אלו, המהווים את ההון התרבותי של הקבוצה, אינם מתקיימים בקבוצת השוליים באופן יחסי לזה של הקבוצה הדומיננטית, ואף לא נמנעת ממנה האפשרות להתחרות על

התרבות הלגיטימית (Lamont and Lareau 1988). כיוון שהצבא הוא ארגון מרכזי בחברה הישראלית, לתהליכים המתרחשים בו יש לטענתי פוטנציאל השפעה על תהליכים בחברה הרחבה, כך שארגון שמחברת להביטוס של התרבות האתנית השולית, בחסותו ובשיתוף פעולה עמו, יכול להביא בסופו של דבר לחריגה מן הגבולות המקומיים ולתחרות על ההון התרבותי הדומיננטי והלגיטימי.

נקודה זו מובילה אותי אל השאלה הבאה: אם אמנם אין מדובר בעניין מקומי גרידא, באילו זירות ואתרים נוספים נצפה למצוא תהליך של התמזרחות? לאורך המאמר הראיתי כי ההביטוס המזרחי אינו נשאר בגבולות החטיבה והצבא אלא זולג אל מחוצה להם, אל חייהם של החיילים לאחר השחרור. ביטוי אחד להתמזרחות מחוץ לגבולות הצבא מתגלה בתהליך של התמזרחות אינדיבידואלית, כך שהחיילים מפנימים את ההביטוס של גולני עד שהוא הופך לטבע שני. הביטוס זה מקבל ביטוי הן באתרים שבהם הם נדרשים להציג מזרחיות, כגון הדיבור ב"ח' ו"ע' של החייל במפגש עם חבריו מהחטיבה, והן במקומות שבהם אין דרישה להציג את התרבות המזרחית, כמו באימוץ טעם מוזיקלי.

אך פוטנציאל הזליגה וההשפעה רחב מכך. כפי שהראה רובין קלי במחקרו על אימוץ תרבות ההיפ־הופ השחורה בקרב לבנים, התהליך מעיד על כך שהתרבות השחורה פילסה לעצמה דרך ומצאה את מקומה בתוך תרבות המיינסטרים תוך שימור השחורות שלה וניתוקה מן הצורך להיות שחור כדי לאמץ שחורות (Kelley 2004). בהקשר המקומי ניתן לראות כיצד לאחר מאבק של שנים, שעדיין לא תם, נכנסה המוזיקה המזרחית אל תוך המיינסטרים הישראלי (Regev and Seroussi 2004). אימוץ של ההביטוס המזרחי ניתן לראות גם בזירות תרבותיות אחרות כמו חגיגות המימונה שמשותפים בהן מנהיגים ופוליטיקאים תוך שהם עוטים על עצמם את התלבושת המסורתית; שימוש בהגייה המקורית של עיצורים גרוניים בידי אנשי תקשורת כמו שעושה אברי גלעד כשהוא מבקש להדגיש את דבריו; והפיכתן של מסעדות מזרחיות שמגישות תבשילים מסורתיים לאתרים קולינריים מבוקשים, שלעתים אף ממקמים את עצמם במעוזים "מערביים" מובהקים כמו קניונים.

תהליך ההתמזרחות בשדה הצבאי, שעדיין מהווה שדה מרכזי בחברה הישראלית, וזליגתו אל שדות נוספים, הם גורמים חשובים בבחינה של היררכיות אתניות. אף שההיררכיות החברתיות עדיין מתקיימות בסדרן הישן, מחקר זה הצביע על אתגורו ולפיכך על האפשרות לשינוי; הואיל וכך יש בו כדי להעשיר את המחקר על אתניות ותהליכים אתניים ולשמש בסיס למחקרים נוספים שיעמיקו עוד את הידע על היררכיות תרבותיות, על יחסים בין קבוצות חברתיות ועל הפוטנציאל לערער עליהם ולשנותם.

ביבליוגרפיה

- בן-אליעזר, אורי, 2006. "החברה הצבאית והחברה האזרחית בישראל: גילויים של אנטי-מיליטריזם ונאו-מיליטריזם בעידן פוסט-הגמוני", מאג'ד אלהאג' ואורי בן-אליעזר (עורכים), בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה, חיפה: אוניברסיטת חיפה ופרדס, עמ' 29-76.
- ברם, חן, 2007. "עיצוב זהויות קבוצתיות בתהליכי הגירה: יהודי קווקז וחשיבותה של שונות פנימית", פעמים 111-112, עמ' 145-183.
- דהאן-כלב, הנרייט, 2000. "נשים מזרחיות: זהות של עדה ומגדר בחינוך", שמחה שלסקי (עורכת), מיניות ומגדר בחינוך, תל אביב: רמות, עמ' 193-210.
- דרורי, זאב, 2000. אוטופיה במדים: תרומת צה"ל להתיישבות, לקליטת העלייה ולחינוך בראשית ימי המדינה, שדה בוקר: המכון למורשת בן-גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- חינסקי, שרה, 2002. "עיניים עצומות לרווחה: על תסמונת הלבקנות הנרכשת בשדה האמנות הישראלית", תיאוריה וביקורת 20 (אביב), עמ' 57-86.
- לוי, יגיל, 1996. "מדיניות מלחמתית, יחסים בינעדתיים והתפשטות פנימית של המדינה: ישראל 1948-1956", תיאוריה וביקורת 8 (קיץ), עמ' 203-223.
- , 2007. מצבא העם לצבא הפריפריות, ירושלים: כרמל.
- לומסקי-פדר, עדנה, ותמר רפופורט, 2000. "משחקים במודלים של גבריות: מהגרים יהודים רוסיים בצבא הישראלי", סוציולוגיה ישראלית ג(1), עמ' 31-51.
- סבירסקי, שלמה, 1995. זרעים של אי-שוויון, תל אביב: ברירות.
- סמוחה, סמי, 1983. "שלוש גישות בסוציולוגיה של יחסי עדות בישראל", מגמות 26(1), עמ' 7-36.
- , 1984. "עדתיים וצבא בישראל: תזות לדיון ולחקר", מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים 22, עמ' 5-32.
- קחטן, דנה, 2010. צבא שקוף, חיילים בצבע, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן.
- שבתאי, מלכה, 1999. "הכי אחי": מסע הזהות של חיילים עולים מאתיופיה, תל אביב: צ'דיקובר.
- שגיב, טליה, 2014. חצי-חצי: על ישראלים ממוצא עדתי מעורב, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שדמי, אלה, 2001. "הכמיהה למלאות ההווה, הכמיהה אל הכוח: הערות ראשוניות על הווייתן של נשים אשכנזיות בישראל", יעל עצמון (עורכת), התשמע קולי: ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 408-447.
- שוורץ, אורי, 2014. "עיראקים אשכנזים מאור": על אותנטיות, גבולות מעמדיים, והמטפריקה של השפה האתנית בישראל", תיאוריה וביקורת 43 (סתיו), עמ' 103-130.
- שוחט, אלה, 2001. "מזרחים בישראל: הציונות מנקודת מבטם של קורבנותיה היהודים", זיכרונות אסורים: לקראת מחשבה רב-תרבותית, תל אביב: בימת קדם לספרות, עמ' 140-176.
- שטרית, סמי שלום, 2004. המאבק המזרחי בישראל, תל אביב: עם עובד.
- שנהב, יהודה, 2003. היהודים-הערבים: לאומיות, דת ואתניות, תל אביב: עם עובד.
- ששון-לוי, אורנה, 2006. זהויות במדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי, ירושלים: מאגנס.

—, 2008. "אבל אני לא רוצה לעצמי זהות אתנית": גבולות חברתיים ומחיקתם בשיחים עכשוויים של אשכנזיות", תיאוריה וביקורת 33 (סתיו), עמ' 101–129.

ששון-לוי, אורנה, ואבי שושנה, 2014. "השתכנזות: על פרפורמנס אתני וכישלוננו", תיאוריה וביקורת 42 (אביב), עמ' 71–97.

- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- , 1990. *The Logic of Practice*, trans. Richard Nice, Stanford: Stanford University Press.
- , 1993. *The Field of Cultural Production*, Cambridge, Mass.: Polity.
- Brubaker, Rogers, 2009. "Ethnicity, Race and Nationalism," *Annual Review of Sociology* 35, pp. 21–42.
- Carter, Prudence L., 2003. "'Black' Cultural Capital, Status Positioning, and Schooling Conflicts for Low-Income African American Youth," *Social Problems* 50(1), pp. 136–155.
- Cohen, Stuart, 2008. *Israel and Its Army: From Cohesion to Confusion*, London: Routledge.
- Eisenstadt, Shmuel N., 1986. *The Development of the Ethnic Problem in Israeli Society: Observations and Suggestions for Research*, Jerusalem: Jerusalem Institute for Israel Studies.
- Enloe, Cynthia, 1980. *Ethnic Soldiers: State Security in Divided Societies*, Athens: University of Georgia Press.
- Frisch, Hillel, 1993. "The Druze Minority in the Israeli Military: Traditionalizing an Ethnic Policing Role," *Armed Force and Society* 20(1), pp. 51–68.
- Goffman, Erving, 1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Gropman, Alan L., 1997. "Blacks in the Military: The Equal Opportunity Imperative," *National Interest* 48, pp. 77–81.
- Harries-Jenkins, Gwyn, 1982. "The Sociology of Military Institution Today," in Thomas Burton Bottomore, Stefan Nowak and Magdalena Sokołowska (eds.), *Sociology, the State of the Art*, London: Sage.
- Jones, Ellen, 1985. *Red Army and Society*, Boston: Allen and Unwin.
- Kaufman, Joanne M., and Cathryn Johnson, 2004. "Stigmatized Individuals and the Process of Identity," *The Sociological Quarterly* 45, pp. 807–833.
- Kelley, Robin, 2004. "Looking for the 'Real' Nigga: Social Scientists Construct the Ghetto," in Murry Forman and Mark Anthony (eds.), *That's the Joint! The Hip-Hop Studies Reader*, New York: Routledge, pp. 119–136.

- Kennedy, Randall, 2001. "Racial Passing," *Ohio State Law Journal* 62, pp. 1145–1195.
- Khanna, Nikki, and Cathryn Johnson, 2010. "Passing as Black: Racial Identity Work among Biracial Americans," *Social Psychological Quarterly* 73(4), pp. 380–397.
- Lamont, Michele, and Annette Lareau, 1988. "Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments," *Sociological Theory* 6(2), pp. 153–168.
- Leal, David L., 2003. "The Multicultural Military: Military Service and the Acculturation of Latinos and Anglos," *Armed Force and Society* 29(2), pp. 205–226.
- Levy, Yagil, 1998. "Militarizing Inequality: A Conceptual Framework," *Theory and Society* 27, pp. 873–904.
- Light, Alan, 2004. "About a Salary or Reality? Rap's Recurrent Conflict," in Murry Forman and Mark Anthony (eds.), *That's the Joint! The Hip-Hop Studies Reader*, New York: Routledge, pp. 137–146.
- Matsunaga, Masaki, 2007. "Shaping, Masking, and Unmasking of a Stigmatized Identity: The Case of Japan-Residing Koreans," *Howard Journal of Communications* 18(3), pp. 221–238.
- Moskos, Charles C., and John S. Butler, 1996. *All That We Can Be: Black Leadership and Racial Integration the Army Way*, New York: Basic Books.
- Ramos-Zayas, Ana Y., 2007. "Becoming American, Becoming Black? Urban Competency, Racialized Spaces, and the Politics of Citizenship among Brazilian and Puerto Rican Youth in Newark," *Identities: Global Studies in Culture and Power* 14, pp. 85–109.
- Regev, Motti, and Edwin Seroussi, 2004. *Popular Music and National Culture in Israel*, Berkeley: University of California Press.
- Renfrow, Daniel G., 2004. "A Cartography of Passing in Everyday Life," *Symbolic Interaction* 27(4), pp. 485–506.
- Rose, Tricia, 1994. *Black Noise: Rap Music and Black Culture in Contemporary America*, Middletown, Conn.: Wesleyan University Press.
- Slobin, Mark, 1993. *Subcultural Sounds: Micromusics of the West*, Hanover, N.H.: Wesleyan University Press.
- Storrs, Debbie, 1999. "Whiteness as Stigma: Essentialist Identity Work by Mixed-Race Women," *Symbolic Interaction* 22(3), pp. 187–212.
- Swed, Ori, and John Sibley Butler, 2015. "Military Capital in the Israeli Hi-tech Industry," *Armed Forces and Society* 41(1), pp. 123–141.
- Waters, Mary C., 1991. "The Role of Lineage in Identity Formation among Black Americans," *Qualitative Sociology* 14, pp. 57–76.

Weede, Erich, 1993. "The Impact of Military Participation on Economic Growth and Income Inequality: Some New Evidence," *Journal of Political and Military Sociology* 21, pp. 241–258.

Weitz, Rose, 1990. "Living with the Stigma of AIDS," *Qualitative Sociology* 13(1), pp. 23–28.

Yoshino, Kenji, 2006. *Covering: The Hidden Assault on Our Civil Rights*, New York: Random House.